

اصول قابل اجرا در خانواده‌ها در باره فضای مجازی

برای کاهش معضلات مربوط به فضای مجازی و کارکردهای رسانه ای آن، علاوه بر راهکارهای مورد نیاز در بعد حاکمیتی، نیاز است که در سطح خانواده‌ها نیز برای استفاده صحیح از ابزارهای نوین ارتباطی، فرهنگ سازی شود. به همین منظور داشتن راهکارهایی کاربردی و قابل اجرا در خانواده‌ها بسیار ضروری و مهم است.

نکته مهم در مورد این راهکارها، به هم پیوستگی و در هم تنیدگی آن است. به عبارت دیگر تمام راهکارها به نوعی به یکدیگر متصل بوده و با هم در ارتباط هستند که برای منظم ساختن آن تحت ده اصل تدوین گردیده است. اگر خانواده ای به هم پیوستگی اصول را که تحت عنوان اصول زنجیره ای رسانه دینی در خانواده مطرح می‌شود، رعایت ننماید و به عنوان نمونه به یکی از اصول بی توجهی کند، در واقع نخ تسبیح را پاره کرده و حسن تدبیر را در این زمینه از دست داده است.

اصول زنجیره‌ای رسانه دینی در خانواده عبارت است از:

1. اصل حاکمیت قانون

اولین اصل از اصول دهگانه رسانه دینی در خانه اصل حاکمیت قانون است. وجود قانون و رعایت آن در خانه برای فضای مجازی، بسیاری از مشکلات و آسیب‌ها را می‌کاهد و راه صحیح استفاده از آن را به اعضای خانواده می‌آموزد. قانون رسانه ای در خانه‌ها به دو صورت مطرح است:

الف) حاکمیت قانون خدا

در چگونگی استفاده از رسانه، آنچه به‌عنوان سند بالادستی عمل می‌کند و بر تمام اصول دیگر ارجحیت دارد، آموزه‌های دینی و برنامه‌های الهی است. بنابراین آموزه‌های دینی به عنوان برنامه الهی که از جانب خداوند متعال در قرآن و معصومین علیهم السلام در روایات آمده، تعیین‌کننده نهایی شیوه بهره‌گیری از رسانه‌های دیجیتال است. به عبارت دیگر زندگی باید رنگ و بوی خدایی داشته باشد همچنان که قرآن کریم می‌فرماید: «صِبْغَةَ اللّٰهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَ نَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ»؛ رنگ خدا را و چه کسی رنگش نیکوتر از رنگ خداست؟ و ما فقط پرستش‌کنندگان اویم.» و اگر یاد خدا نباشد و زندگی رنگ و بوی خدایی نداشته باشد انسان به حال خودش رها

می‌شود: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ»^۲ و مانند کسانی مباشید که خدا را فراموش کردند، پس خدا هم آنان را دچار خودفراموشی کرد.» و اگر خدا انسان را فراموش کند اول سقوط انسان است.

بنابراین خانواده‌ها باید نسبت به مسائل دینی که مربوط به رسانه‌های نو ظهور، خصوصاً فتاوی مراجع معظم تقلید، در مواردی همچون خرید و فروش ابزارهای نوین رسانه ای^۳، عضویت در شبکه‌های اجتماعی^۴، چت با نامحرم^۵، دیدن فیلم، سریال و پویانمایی که تصاویر نامحرم در آن پخش می‌شود، دیدن عکس نامحرم، استفاده از برخی سرویس‌های خاص^۶ و ... آگاهی کامل داشته باشند.

(ب) حاکمیت قوانین استفاده از رسانه

نمی‌توان بدون قانون مشخص و مدون کاری کرد که از آسیب‌های رسانه در امان بود. برای داشتن نظام مشخص استفاده از رسانه در خانواده، فرزندان باید با والدین خود قرارداد رسانه‌ای داشته باشند. این قرارداد در دو موضع قابل استفاده است. اولین موضع مربوط به زمانی است که خانواده تصمیم می‌گیرد برای فرزند خود ابزارهای نوین ارتباطی تهیه کند. قبل از خرید ابزار، والدین و فرزندان، مطابق شرایط مندرج در متن قرارداد، نوع استفاده از رسانه‌های دیجیتال را مشخص می‌کنند. موضع دوم مربوط به زمانی است که فرزندان رسانه‌های دیجیتال را در اختیاردارند و والدین شرط استمرار استفاده از ابزارهای فوق‌الذکر را امضای قرارداد پیش‌گفته می‌دانند. استفاده از رسانه باید تابع قوانین مترقی دینی باشد، چراکه خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»^۷؛ خویشتان را به دست خود به هلاکت نیفکنید.» و استفاده بدون ضابطه از ابزارهای نوین ارتباطی می‌تواند انسان را به پرتگاه‌های سقوط بکشاند.

برخی از مهم‌ترین محورهای قانونی که لازم است توسط کاربران (همه اعضای خانواده) مورد توجه قرار گرفته و رعایت شود عبارت است از:

2 الحشر/19

3 به عنوان مثال خریدن ماهواره و نگهداری آن چه حکمی دارد.

4 به فتوای مقام معظم رهبری عضویت در شبکه‌های اجتماعی غیر بومی که موجب تقویت دشمنان اسلام شود، حرام است.

5 به فتوای مقام معظم رهبری چت با نامحرم حرام است.

6 استفاده از نرم افزارهایی که صدای مرد و زن را عوض می‌کند.

7 سوره مبارکه بقره، آیه 195.

- شرط اساسی استمرار استفاده از این ابزارها عوض نشدن سبک زندگی است:
 - خوراک
 - پوشاک
 - روابط با اطرافیان
 - اخلاق
- با توجه به زیان‌بار بودن اینترنت نسل سوم و چهارم تلفن همراه تا قبل از راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات و پروژه‌های اقماری آن، از فعال‌سازی آن برای فرزندان خودداری کنید.
- فرزندان تنها در کنار والدین می‌توانند فیلم، موسیقی، نرم افزار و ... دانلود نمایند.
- بازی‌هایی با محتوای قتل، مسائل غیراخلاقی، هیجان کاذب، جادوگری، سرقت، مسائل غیرتوحیدی و ... استفاده نشود.
- با توجه به تحقیقات کارشناسی و مشورت با اساتید، روانشناسان، مشاوران خانواده و ... حداکثر سرعت اینترنت منازل برای امور علمی و تحقیقاتی وسایر نیازهای واقعی و نه کاذب 128kb/s معین گردید.
- فرزندان در ساعات روز از این ابزارها استفاده کنند و از استفاده شبانه پرهیز شود.
- به علت برهم زدن تمرکز در محیط‌های پرورشی و آموزشی، بهتر است از این ابزارها در محیط‌های یاد شده استفاده نشود.
- بازی‌های آنلاین بسیار خطرآفرین و غیرقابل کنترل هستند. از این رو بازی‌ها را با نظارت والدین به صورت آفلان بازی کرده و از اتصال اینترنت به دستگاه بازی خودداری گردد.
- وقت استفاده از این ابزار باید کاملاً محدود و مشخص باشد. فرزندان وقت خود را به هدر ندهند و نسبت به استفاده از این ابزار اعتیاد پیدا نکنند.
- برنامه‌ها را با نظارت والدین نصب و استفاده نمایند و از نرم‌افزارهای مخرب و نامناسب استفاده نکنند؛ مانند نرم‌افزارهایی که می‌توان با آن کانال‌های ماهواره را دریافت کرد.

- به علت اشراف و مدیریت غرب بر فضای مجازی و خطر درز اطلاعات خصوصی، اطلاعات شخصی و خصوصی خود را حتی در این ابزارها ذخیره نکنند. برای این کار باید از یک هارد اکسترنال مستقل از رایانه استفاده کرد. همچنین بنابر دلایل یاشده، استفاده از حافظه‌های ابری فعلاً صحیح نیست.
- از شبکه‌های اجتماعی ایرانی سالم مانند افسران استفاده کنند.
- استفاده از پالایه شکن ممنوع است.
- از موسیقی‌های مجاز و متناسب با فرهنگ اسلامی ایرانی استفاده شود.
- فرزندان با این ابزار خلوت نکنند؛ بنابراین دستگاه باید در حضور والدین استفاده شود.
- استفاده از تبلت و ... هنگام مهمانی رفتن و آمدن میهمان ممنوع است.
- استفاده از رمز عبور برای تلفن، تبلت، رایانه و ... در خارج از خانه کاری مناسب و عاقلانه است اما در خانه هیچ توجیهی برای این کار وجود ندارد. در صورت صلاحدید والدین برای داشتن رمز عبور، آن رمز در اختیار والدین قرار گیرد.
- داشتن پروتجا (فایل) و پوشه مخفی در دستگاه‌های ارتباطی ممنوع است.
- استفاده از این ابزارها و روش‌های نوین ارتباطی نباید موجب افت تحصیلی شود. در این صورت محدودیت‌های بیشتری اعمال شود و در صورت عدم افاهه محدودیت‌ها، این ابزار در اختیار فرزندان قرار نگیرد.
- مالکیت ابزارها با والدین باشد و نه فرزندان. مثلاً مالکیت تلفن همراه و یا تبلت از آن وادین است و آن‌ها به فرزندان خود اجازه استفاده از آن را می‌دهند. همانگونه که مالکیت آسمان‌ها و زمین از آن خداست و او اجازه تصرف را به ما داده است. اگر مالکیت با والدین باشد، مدیریت بر استفاده از آن بسیار سهل تر از زمانی خواهد بود که مالکیت با فرزندان باشد.

2. اصل مسئولیت پذیری

الف: مسئولیت پذیری والدین

برای داشتن رسانه سالم در خانواده، حاکمیت باید شرایط مطلوبی را برای خانواده‌ها مهیا سازد که موارد مربوط به آن ذکر گردید. آنچه مسلم است در حال حاضر کشورمان با شرایط مطلوب رسانه‌ای خصوصاً رسانه‌های دیجیتال فاصله فراوانی دارد. اما تعلق برخی مسئولین در سالم‌سازی فضای رسانه‌های دیجیتال کشور موجب نمی‌شود والدین نسبت به مسئله مهمی چون رسانه‌های دیجیتال از خود سلب مسئولیت نمایند.

بنا بر آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ»⁶ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن مردم و سنگ‌ها هستند نگاه دارید» پدر خانواده مسئول سالم‌سازی فضای معنوی و مادی خانواده است و رسانه‌های دیجیتال از این مقوله مستثنا نیست. سراسر نامه 31 نهج البلاغه که خطاب آن به امام حسن علیه السلام است، مبین حس مسئولیت پذیری امام علی علیه السلام در برابر فرزند برومندشان است. به همین علت والدین به‌ویژه پدر خانواده باید توجه خاصی را به رسانه‌های دیجیتال مبذول دارند.

ب: مسئولیت پذیری فرزندان

از سوی دیگر فرزندان نیز باید مسئولیت‌پذیر تربیت شوند تا بتوانند مسئولیت‌های خطیر آینده را به عهده بگیرند. والدین باید با به‌کارگیری روش‌های مناسب تربیتی، فرزندان را مسئولیت‌پذیر بار بیاورند. اگر فرزندان مسئولیت‌های کوچک را در کودکی به عهده بگیرند می‌توانند در دوران نوجوانی و جوانی در قبال خود، خانواده، جامعه و خداوند متعال مسئولیت‌پذیر باشند. پیامبر بزرگوار اسلام می‌فرماید: «الْوَلَدُ سَيِّدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعَ سِنِينَ فَإِنْ رَضِيَتْ خَلْقًا لِحَدَى وَ عَشْرِينَ وَ إِلَّا فَاضْرِبْ عَلَى جَنْبِهِ فَقَدْ أُعْذِرْتَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى»⁹؛ فرزند تا هفت سال حاکم است (یعنی آزاد) و تا هفت سال بنده است (باید کاملاً تحت تربیت و تابع والدین خود باشد و مسئولیت‌هایی را از جانب آن‌ها بپذیرد)، و هفت ساله سوم وزیر است (باید مورد مشورت قرار گیرد) اگر در 21 سالگی اخلاقش رضایت بخش شد، که بهتر و گر نه باو بزن که در نزد خدا معذوری». اگر فرزند مسئولیت‌های هرچند کوچک را در هفت ساله دوم پذیرفت، می‌تواند در هفت سال سوم در مقام مشورت قرار بگیرد که مسئولیت بزرگ‌تری است و الا فرزندان تبدیل به

8 تحریم، 6.

9 بحارالانوار، ج 101، ص 95.

افرادی می‌شوند که نمی‌توانند مسئولیت‌های ریز و درشت فردی و اجتماعی را بپذیرند و یا به خوبی از عهده آن برآیند.

3. اصل آموزش و آگاه‌سازی

از دیگر اصول مهم مربوط به مدیریت رسانه در خانواده‌ها، آموزش و آگاه‌سازی است. آموزش و آگاه‌سازی اصل بسیار مهمی در زندگی است تا جایی که در قرآن از آن به راه نجات خانواده از آتش تعبیر شده است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا] قَالَ النَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ نَقِي أَنْفُسَنَا وَأَهْلِيْنَا؟ قَالَ: اَعْمَلُوا الْخَيْرَ وَذَكُرُوا بِهِ أَهْلِيكُمْ فَأَدَّبُوهُمْ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ؛ چون آیه (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خود را از آتش نگاه‌دارید) نازل شد، مردم گفتند: یا رسول‌الله! چگونه خود و خانواده‌مان را حفظ کنیم؟ فرمود: عمل خیر انجام دهید و آن را به خانواده خود نیز یادآوری کنید و بر پایه فرمان‌برداری از خدا پرورششان دهید.»

آگاهی‌های مورد نیاز والدین

والدین باید نسبت به کارکردها، آسیب‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی اطلاعات لازم را جمع‌آوری کرده و مطالب مفید آن را به فرزندان، دوستان، اقوام و نزدیکان خود منتقل کنند.

الف) آشنایی با آداب، رسوم و فرهنگ اصیل اسلامی – ایرانی؛

ب) آشنایی با روش‌های تربیتی صحیح در اسلام؛

ج) آگاهی‌های رسانه‌ای؛

والدین باید در مورد رسانه‌های دیجیتال، آگاهی‌های لازم را داشته باشند که در ذیل به آن اشاره می‌شود:

- چستی رسانه‌های دیجیتال (پرونگا شبکه عنکبوتی به پیوست است)
- کارکردهای رسانه‌های دیجیتال (پرونگا متنی به پیوست است)
- مالکان و گردانندگان رسانه‌های دیجیتال (مطالعه مطالب سایت www.nsainfo.ir)
- بایدها و نبایدهای رسانه‌های دیجیتال (به معنای آشنایی با آسیب‌های رسانه و پالایش محتوای آن و حذف موارد نادرست از مصرف رسانه‌ای خانواده که در اصل مدیریت بیان می‌شود)
- شبهات مربوط به رسانه و فضای مجازی (به علت اهمیت بسیار زیاد شبهات رسانه، این شبهات به همراه پاسخ‌های آن‌ها در فصل جداگانه ای خواهد آمد)

• شناخت فرهنگ‌های معارض با فرهنگ اسلامی - ایرانی و اهداف آن: بهتر است والدین آشنایی اجمالی با فرهنگ‌های معارض داشته، تا بتوانند خط سیر آن را در فیلم، پویانمایی، بازی، شبکه‌های اجتماعی، موتورهای جستجو و ... پیدا کرده و کاملاً آگاهانه با آن مواجه شوند.¹⁰

• شناخت متخصصین دلسوز و آگاه رسانه‌های نوظهور: به طور قطع و یقین والدین نمی‌توانند تمامی ابعاد رسانه ای را شناسایی کرده و به صورت مطلوب با آن مواجه شوند. از این رو باید با متخصصین این فن مشورت نمایند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ، وَمَنْ شَاوَرَ الرَّجَالَ شَارَكَهَا فِي عَقُولِهَا»؛ هر که خودرأیی کند نابود شود و هر که با متخصص مشورت کند، در خردهایشان شریک گردد.»

اما نکته مهم شناخت متخصص دلسوز رسانه ای است که فهم خوبی از رسانه‌های نوین دارد. مطالعه آراء و نظرات مقام معظم رهبری¹¹، شهید آوینی¹²، پروفیسور حمید مولانا، پروفیسور هربرت شیلر¹³ و جمعی از اندیشمندان این حوزه می‌تواند والدین را در فرهنگ سازی رسانه ای یاری رساند. جالب است که حتی مطالعه آثار جوزف نای¹⁴ به عنوان فردی که در اتاق جنگ نرم آمریکا حضور موثری دارد و نظرات گوناگونی پیرامون جنگ نرم علیه کشورمان بیان می‌کند نیز می‌تواند روشن و تأیید کننده آراء اندیشمندان دلسوز رسانه‌های نوظهور باشد.

روش‌های کسب آگاهی در مورد فضای مجازی

یکی از راهکارهای کسب اطلاعات، تجربه‌های شخصی است. به عبارت دیگر والدین خودشان این فضا را تجربه کنند و با فرصت‌ها و تهدیدهای آن آشنا شوند و آنگاه دیگران را نیز مطلع نمایند. با توجه به وقت اندک خانواده‌ها و خطرات فراوان موجود در این فضا حتی برای والدین، توصیه می‌شود از تجربه‌های اساتید و کارشناسان این فضا استفاده شود و اطلاعات مورد نیاز را با مشورت با ایشان به دست آورند. امام علی علیه السلام در حدیثی زیبا می‌فرماید: «أَيُّ بُنَى إِئْتَى وَ إِنْ لَمْ أَكُنْ

10 جهت آشنایی اجمالی با برخی از فرهنگ‌های معارض ر-ک جریانسازی ضد فرهنگ‌ها به قلم عبدالحسین خسروپناه.

11 نهج البلاغه، ص 500.

12 مراجعه به تارنمای www.leader.ir و جستجوی واژه‌های فرهنگ، رسانه، استعمار فرا نو، اینترنت، ماهواره و ...

13 مطالعه جلد اول کتاب آیین جادو.

14 مطالعه کتاب ایشان با عنوان ارتباطات و سلطه فرهنگی.

15 کتاب آینده قدرت از آثار نامبرده.

عُمِّرْتُ عُمْرَ مَنْ كَانَ قَبْلِي فَقَدْ نَظَرْتُ فِي أَعْمَالِهِمْ وَفَكَّرْتُ فِي أَخْبَارِهِمْ وَ سِرَّتُ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ بَلْ كَأَنِّي بِمَا أَنْتَهَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ قَدْ عُمِّرْتُ مَعَ أَوْلِيائِهِمْ إِلَيَّ آخِرِهِمْ^{۱۶}؛ ای نونهالم، هر چند من (ایام) عمر آنان را که پیش از من بوده‌اند درنیافتم ولی در کردارشان نگریستم و در گزارش اخبارشان اندیشیدم و در آثارشان گشتم تا همچون یکی از آنان شدم و حتی به مدد آنچه از کارهای ایشان به من رسیده چنان شدم که گویی عمری از آغاز تا پایان با آنان بسر برده‌ام». بنابر این والدین می‌توانند با مطالعه آثار در خور توجه و قابل اعتماد، اطلاعات مطلوبی را در این زمینه به دست آورند.

در چه زمانی باید آگاهی‌های رسانه‌ای را کسب کرد؟

نکته مهم دیگر آن است که آموزش و آگاه‌سازی باید در زمانی صورت گیرد که فرزند به مسائل نامناسب مبتلا نشده و آلودگی‌های فضای مجازی روح و جسم او را تسخیر نکرده باشد. خصوصاً قبل از اینکه به وسیله افکار باطل مانند مطالب غیراخلاقی و شبهات فراوان اعتقادی که از طریق رسانه‌ها فرستاده می‌شود ذهن او دچار تشویش شده و احساسات و رفتار او تحت کنترل فضای مجازی درآید. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «بَادِرُوا أَحْدَاثَكُمْ بِالْحَدِيثِ قَبْلَ أَنْ تَسْبِقَكُمْ إِلَيْهِمُ الْمُرْجَةُ»^{۱۷}؛ نوجوانان خود را، پیش از آنکه افکار مخالفان به سراغشان روند، حدیث بیاموزید». اهمیت آگاه‌سازی فرزندان و پاسخ به شبهات آنان آنچنان است که امام علی علیه السلام در وصیت خویش به فرزند برومندشان امام حسن علیه السلام آن را مقدم بر آموزش قرآن، تفسیر، شریعت و احکام اسلامی می‌داند. ایشان در ابتدای وصیتشان می‌فرماید: «وَ أَنْ أَبْدَأُكَ بِتَعْلِيمِ كِتَابِ اللَّهِ وَ تَأْوِيلِهِ وَ شَرَائِعِ الْأِسْلَامِ وَ أَحْكَامِهِ وَ حَلَالِهِ وَ حَرَامِهِ لَا أَجَاوِزُ ذَلِكَ بِكَ إِلَّا إِلَى غَيْرِهِ ثُمَّ أَشْفَقْتُ أَنْ يَلْبَسَكَ مَا اخْتَلَفَ النَّاسُ فِيهِ مِنْ أَهْوَائِهِمْ مِثْلَ الَّذِي لَبَسَهُمْ وَ كَانَ إِحْكَامُ ذَلِكَ لَكَ عَلَى مَا كَرِهْتَ مِنْ تَنْبِيهِكَ لَهُ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ إِسْلَامِكَ إِلَيَّ أَمْرٍ لَا أَمْنُ عَلَيْكَ فِيهِ الْهَلَكَةُ وَ رَجَوْتُ أَنْ يُوَفَّقَكَ اللَّهُ فِيهِ لِرُشْدِكَ وَ أَنْ يَهْدِيكَ لِقَصْدِكَ»^{۱۸}؛ و خواستم از تعلیم کتاب خدا و تأویل آیات قرآن و مقررات و احکام اسلام و حلال و حرام دین آغاز کنم و به سخن دیگر نپردازم، ولی از این نکته نگرانم که اشتباهاتی که هوی و هوس‌ها بار آورده و موجب اختلاف میان مردم گشته ترا نیز دامنگیر شود، از این رو با این که از تذکر این شبهه‌ها دلخوش نیستم (که ذهن صاف و بی‌آلایش ترا تیره و کدر کند) اما محکم

16 نهج البلاغه، ص 393.

17 وسائل الشیعه، ج 17، ص 331.

18 نهج البلاغه، ص 394.

کردن پایه (و روشن کردن موارد شبهه) بهتر از آن است که ترا بدست چیزی سپارم که از هلاکت در آن بر تو ایمن نیستم (یعنی ترا در ورطه بیخبری و بی‌اطلاعی رها کنم، با اینکه ممکن است هنگام برخورد با افکار و آرای گوناگون حق را نیابی و به گمراهی افتی) امیدوارم خدایت در این لغزشگاه‌ها توفیق هدایت عطا کند، و به راه راست هدایت فرماید»

آگاهی‌هایی که لازم است والدین در مورد فضای مجازی کسب کنند در سه بعد کسب کرده و نسبت به ترویج آن از طریق گفتگو در جلسات خانوادگی، میهمانی و حتی نوشتن کتاب، مقاله، نامه به مسئولین و یا سخنرانی اقدام نمایند در سه محور خلاصه می‌شود:

4. اصل الگوسازی

الگوسازی از مهم‌ترین اصول کاربردی برای داشتن رسانه سالم در خانواده است. اصل الگو سازی در تمامی مباحث تربیتی کاربرد دارد و استفاده از الگوها از بهترین راهکارهای اصلاح رفتار نادرست به سوی رفتارهای هنجار و مطلوب دینی است. آنچه که لازم است خانواده‌ها در این مورد بدان توجه نمایند عبارت است از:

- بهترین منبع برای آشنایی با الگوهای آسمانی و انسان ساز، آموزه‌های سراسر نور قرآن کریم است که با بیان و توصیف زندگانی انبیاء و اولیاء الهی و دعوت انسان به تبعیت از آن‌ها، در اوج صلابت آدمی را تربیت می‌کند و از خطرات حفظ می‌نماید.
- زندگی پیامبر گرامی اسلام و ائمه اطهار مملو از مواردی است که نشان می‌دهد ایشان چقدر به وقت و گذران عمر اهمیت می‌دهند و از لحظه‌لحظه زندگی‌شان چگونه استفاده می‌کنند.^{۱۹} و یا اینکه در سیره عملی ایشان هرگز هدف (مثلاً تبلیغ دین)، وسیله (مثلاً استفاده از شبکه‌های اجتماعی صهیونیستی) را توجیه نمی‌کند. والدین با تهیه کتاب، نرم‌افزار، سخنرانی، مقاله و ... در این باره، زمینه‌الگوبرداری از بهترین الگوهای آسمانی را برای فرزندان خود مهیا کرده‌اند. همان‌طور که قرآن کریم زندگی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را به‌عنوان اسوه حسنه و بهترین الگو معرفی می‌کند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»^{۲۰}؛ یقیناً برای شما در [روش

19 یکی از آفات بسیار مخرب فضای مجازی، صرف نظر از محتواهای نامطلوب آن، اتلاف وقت و از دست دادن فرصت‌ها است.

و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است برای کسی که همواره به خدا و روز قیامت امید دارد؛ و خدا را بسیار یاد می‌کند.»

- والدین با رعایت موارد مندرج در این نوشتار، اصلاح مصرف رسانه ای و بهره مندی از فضای مجازی را از خودشان شروع کنند و در مرحله بعد از فرزندانشان بخواهند که از رسانه به صورت قانونمند استفاده کنند. بنابراین به عنوان نمونه پیشنهاد می‌شود پدر خانواده تلفن همراه خود را شب‌هنگام و زمانی که در کنار خانواده است به کناری نهاده و از اعضای خانواده بخواهد که آن‌ها نیز چنین کنند. وقتی والدین در محیط خانه روی تلفن همراه و یا رایانه خود رمز عبور نگذاشتند، می‌توانند از فرزندان نیز انتظار چنین عملی را داشته باشند. درواقع رفتار پدر و مادر باید به عنوان الگوی صحیح در ذهن فرزندان ترسیم شود و نحوه صحیح استفاده از فضای مجازی به شکل عملی به آنان آموزش داده شود.
- بیان زندگی‌نامه دانشمندان مسلمان و افتخارآفرینان این مرزوبوم می‌تواند در جهت‌دهی فرزندان در استفاده بهینه از وقت بسیار تأثیرگذار باشد. زندگی‌نامه افرادی چون ابوریحان بیرونی، جابر بن حیان، پروفیسور حسابی، شیخ صدوق، شیخ مفید و ... در قالب‌های گوناگون مفید فایده است.
- شهدا به عنوان کسانی که کسانی که بارنگ سرخ خونشان سند سعادت دنیوی و اخروی خود را امضا کردند، از بهترین الگوهای تربیتی برای نسل جدید به شمار می‌روند. در بین شهدا بسیارند کسانی که در عرصه علم و عمل موفقیت‌های زیادی را کسب کرده‌اند. شهید چمران، شهید آوینی، شهید احمدی روشن، شهید تهرانی مقدم و ... از گل‌های سرسبد گلستان علم و عمل شهدا محسوب می‌شوند. والدین باید بتوانند این الگوهای آسمانی را به فرزندان خود معرفی کنند.

5. اصل مدیریت

مدیریت در زندگی نقش مهمی دارد همان‌طور که حضرت علی علیه‌السلام آن را جزء اصول مهم زندگی می‌داند: امام علی علیه‌السلام: «قِوَامُ الْعَيْشِ حُسْنُ التَّقْدِيرِ، وَمِلَاكَةُ حُسْنِ التَّدْبِيرِ»؛ رکن زندگی، برنامه‌ریزی درست و پایه آن مدیریت صحیح است.»

این اصل در رسانه نیز کاربرد دارد. برای داشتن رسانه مطلوب خانواده، بعد از کسب آگاهی‌های لازم در مورد رسانه، باید دانسته‌های خود را در عمل، اجرا کرد و استفاده از فضای مجازی را در خانه‌ها کاملاً مدیریت نمود. به بیان دیگر والدین پس از کسب آگاهی‌های لازم در مورد فضای مجازی و اجرایی کردن آن در زندگی شخصی و خانوادگی (مدیریت رسانه)، ضمن سالم‌سازی فضای مجازی برای خانواده، زمینه‌های ترقی و تعالی را در خانواده بوجود می‌آورند. مدیریت رسانه در خانواده به پنج قسمت تقسیم می‌شود:

(الف) مدیریت نیاز

باید بین نیاز و درخواست فرزندان تفاوت قائل بود. فرزندان به محبت والدین، خوراک، پوشاک، لوازم التحریر، کسب علم و دانش، معارف و علوم دینی و ... نیازمندند و والدین وظیفه‌دارند به این نیاز پاسخ مناسب بدهند. اما برخی از مطالبات فرزندان، نیاز حقیقی آنان نیست بلکه خواسته آنان محسوب می‌شود که برآورده کردن این خواسته می‌تواند مشکلات عدیده‌ای را برای خانواده به وجود بیاورد. در اختیار داشتن گوشی و تبلت هوشمند برای کودکان و نوجوانان اصلاً به صلاح آنان نیست و روانشناسان بسیاری صراحتاً این نکته را مورد توجه قرار داده‌اند. همچنین داشتن اینترنت با سرعت بیش از 128 کیلوبایت بر ثانیه به هیچ‌عنوان مورد نیاز اعضای خانواده حتی برای تحقیقات علمی و پژوهشی نیست.

(ب) مدیریت ابزار

والدین باید برای فرزندان خود ابزاری را تهیه کنند که برای آن محتوای مطلوب در کشور تهیه و تدارک دیده شده است. مثلاً نرم افزارهای پرورشی- آموزشی خوبی برای کودکان، نوجوانان و جوانان برای رایانه‌ها تولید شده است.

اما هم اکنون ابزارهای ارتباطی در دسترس کاربران قرار دارد که ما برای آن هیچ محتوایی نداریم و تمامی محصولات موجود در بازار عرضه، غربی و غیر بومی است. خرید چنین ابزاری موجب بروز مشکلات فراوانی برای خانواده‌ها می‌شود. مثلاً بعد از گذشتن چندین سال از ورود کنسول‌های بازی پلی‌استیشن، ایکس باکس و نیتندو به کشورمان، هنوز متولیان امر و مسئولان کشور، هیچ بازی‌ای برای این ابزار تهیه نکرده‌اند. بنابراین هر بازی که والدین تهیه نمایند، تماماً غیربومی بوده که قریب به اتفاق این بازی‌ها دارای مشکلات متعدد اخلاقی- رفتاری هستند. درحالی‌که برای تلفن‌های هوشمند و رایانه، بازی‌های متعددی توسط متخصصین داخلی تولید شده است. این مطلب در مورد ماهواره هم صدق می‌کند و ما برای آن محتوای مطلوبی نداریم. نکته مهم دیگر آن است

که مالک این ابزار باید والدین باشند و نه فرزندان تا در مراحل بعدی والدین بتوانند به راحتی بر نحوه استفاده فرزندان نظارت و کنترل کافی را داشته باشند.

(ج) مدیریت محتوا

بهبتر است والدین قبل از خرید ابزارهای نوین ارتباطی بازی‌ها، نرم‌افزارها و به‌طور کلی محتواهای خوبی را برای آن رصد کرده و تهیه نمایند. سپس ضمن معرفی آن به فرزند خود، به‌مرور زمان بخشی از محتوای تهیه‌شده را در اختیار آنان قرار دهند. جهت تهیه محتوای خوب برای رسانه‌های دیجیتال می‌توان به این منابع مراجعه کنید:

- تارنمای www.peyvandha.ir برای آشنایی با تارنماهای اینترنتی مناسب برای گروه‌های سنی مختلف.
- تارنمای www.ircg.ir جهت آشنایی با بازی‌های مناسب برای گروه‌های سنی مختلف.
- تارنماهای www.rasekhoon.net و www.tebyan.net برای تهیه فیلم‌ها و پویانمایی‌های مناسب.
- تارنمای فروشگاه اینترنتی ایفه به آدرس www.efeh.ir جهت آشنایی با اسباب‌بازی‌های مناسب برای کودکان.

(د) مدیریت زمان

در هر خانواده برای استفاده مطلوب از رسانه‌های نوین، زمان مشخصی را در نظر بگیرد. مثلاً اگر برای نوجوان کل زمان استفاده از این رسانه‌ها را 2 ساعت در نظر بگیریم، می‌توان 1 ساعت را به رایانه و ساعت دیگر را به تلویزیون اختصاص داد. همچنین شب‌هنگام نامناسب‌ترین زمان برای استفاده از ابزارهای ارتباطی است. ضمن اینکه زمان استفاده از رسانه‌های نوین نباید با زمان اختصاص‌یافته به مسائل مهم‌تری همچون عبادت، مطالعه، تفریح با دوستان، بازی‌های حقیقی و ... تداخل داشته و موجب برهم خوردن نظم حاکم بر موارد فوق‌الذکر گردد. مثلاً نباید نماز اول وقت را به خاطر حضور در شبکه‌های اجتماعی به تأخیر انداخت و یا در ایام امتحانات به بازی‌های رایانه‌ای پرداخت. امام کاظم علیه‌السلام در حدیثی نورانی در زمینه استفاده مطلوب از ساعات زندگی می‌فرماید: «اجْتَهِدُوا فِي أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَرْبَعَ سَاعَاتٍ سَاعَةً لِمُنَاجَاةِ اللَّهِ وَ سَاعَةً لِأَمْرِ الْمَعَاشِ وَ سَاعَةً لِمُعَاشَرَةِ الْإِخْوَانِ وَ الثَّقَاتِ الَّذِينَ يَعْرِفُونَكُمْ غُيُوبَكُمْ وَ يَخْلِصُونَ لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَ

سَاعَةً تَخْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِكُمْ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ وَبِهَذِهِ السَّاعَةِ تَقْدِرُونَ عَلَى الثَّلَاثَةِ سَاعَاتٍ^{۲۲}؛ تلاش کنید که وقت شما چهار ساعت باشد: ساعتی برای مناجات با خدا، ساعتی برای کار زندگی (امرار معاش)، ساعتی برای معاشرت با برادران و اشخاص مورد اعتماد که شما را از عیب‌هایتان آگاه نمایند و از دل با شما خالص و یکترو باشند و ساعتی که در آن برای لذت‌های غیر حرام خویش خلوت کنید و با این ساعت، برای سه ساعت دیگر نیرو می‌یابید»

(هـ) مدیریت مکان

به بهانه‌های گوناگونی مانند به‌روز بودن و ارتباط با جهان، از ارتباط با اطرافیانمان محروم شدیم. یکی از مهم‌ترین دلایل این آسیب، عدم مدیریت بر مکان استفاده از این ابزار است. کاربران نباید از این ابزار در محل عبادت (مانند مساجد و زیارتگاه‌ها)، جلسات میهمانی، اتاق خواب (هم والدین و هم فرزندان)، محیط‌های آموزشی، محل کار و ... استفاده نمایند. برخی از این رسانه‌ها مانند رایانه و دستگاه بازی نیز باید در حال و مقابل دیدگان والدین مورد استفاده قرار گیرد و نه در اتاقی جداگانه. همچنین بهتر است خانواده‌ها شب‌هنگام (مثلاً بعد از نماز مغرب و عشا) گوشی‌ها و تبلت‌ها خود را در یک جای مشخص (مثلاً یک سبد) قرار داده و خود را از لذت گفتگو با اعضای خانواده محروم نمایند. در میهمانی‌ها نیز صاحب خانه می‌تواند از مدعوین خیلی محترمانه در خواست کند که گوشی‌های خود را در دست نگیرند و آن را خاموش کرده و یا حداقل در حالت سکوت قرار دهند.

6. اصل جایگزین سازی

وقتی استفاده از ابزاری خاص موجب بروز آسیب‌های فراوان برای کاربران می‌شود، مطمئناً باید به دنبال جایگزینی مناسب بود تا میزان آسیب‌ها را به حداقل رسانده و یا تهدید را به فرصت تبدیل کرد.

اصل جایگزین سازی، از دو حیطة قابل بررسی است. اول آداب، رسوم و فرهنگ اسلامی - ایرانی است که به عنوان مهم‌ترین جایگزین مطرح است و در مرحله دوم استفاده از تولیدات و سرویس‌های بومی کشور. در اینجا توضیحات هرکدام از این دو مورد خواهد آمد.

الف) آداب، رسوم و فرهنگ اسلامی - ایرانی

بهترین جایگزین برای ابزارهای نوین ارتباطی جهت کاهش آسیب‌ها و معضلات آن، آداب، رسوم و فرهنگ اسلامی - ایرانی است. تفکری که می‌گوید راه حل مشکلات فضای مجازی منحصر در فضای مجازی است، بسیار دور از واقعیت بوده و راهکارهایش کاربر را به ترکستان می‌برد. به عنوان مثال انسان موجودی اجتماعی است و نیاز به ارتباط با اطرافیان خود دارد. حال اگر بخواهیم پاسخگویی به این نیاز را منحصر در ارتباطات مجازی کنیم (این اتفاق متأسفانه در حال وقوع است)، ارتباطات اجتماعی و واقعیمان دچار آسیب‌های فراوانی می‌شود. در اینجا برای حل معضلات بوجود آمده نمی‌توان تنها از فضای مجازی مدد گرفت؛ بلکه باید از بستر و امکانات فضای واقعی برای حل مشکلات پدید آمده از ناحیه فضای مجازی، یاری خواست و ارتباطات واقعی را تعمیق و تقویت کرد. بهترین جایگزین آداب، رسوم و فرهنگ فراموش شده اسلامی ایرانی است و مهم‌ترین بستری که می‌تواند عمل جایگزینی را انجام داده و ضمن غنی سازی صحیح اوقات فراغت، فرهنگ اصیلمان را احیاء کند، خانواده و کارکردهای مربوط به آن است. به نظر می‌رسد موارد ذیل باید جایگزین ارتباطات نادرست فضای مجازی در خانواده‌ها شود:

گفتگو و تعاملات خانوادگی

در حالی که قرآن انسان‌ها را به حسن معاشرت (تعامل و گفتگوی صحیح و سازنده) در خانواده‌ها امر می‌کند «وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ؛ و با زنان بطور شایسته معاشرت کنید»، مطابق برخی آمارها، میزان گفتگو در خانواده‌های ایرانی به طور متوسط تنها 13 دقیقه در روز است. چنین آمارهای هشدار را به صدا در می‌آورد و باید دانست که هر چه این عدد کاهش یابد، قطعاً پیامدهای ناگوارتری را به دنبال خواهد داشت. از این رو لازم است با فرهنگ سازی و اطلاع رسانی از طرق گوناگون میزان گفتگو و تعاملات درون خانوادگی افزایش یابد. پیامبر گرامی اسلام (می‌فرماید: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ وَ أَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَفَعَ عِيَالَهُ وَ أَدْخَلَ السُّرُورَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ»^{۲۳}؛ مردم، خانواده خدا هستند. پس، محبوب‌ترین مردمان نزد خداوند، کسی است که به خانواده‌اش منفعت برساند و آنان را شاد و خوشحال سازد». همچنین در روایت دیگری امام موسی کاظم (می‌فرماید: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ فَأَحَبُّهُمْ إِلَيْهِ أَحْسَنُهُمْ صَبِيحاً إِلَى عِيَالِهِ»^{۲۴}؛ مردم، خانواده خدا هستند. پس، محبوب‌ترین مردم نزد خداوند، خوش رفتارترین آن‌ها نسبت به خانواده‌اش است.»

23 دعائم الاسلام، ج 2، ص 320.

24 مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج 12، ص 388.

صله ارحام

ارتباط با اقوام و بستگان، از بهترین راهکارهای پاسخ گویی به نیازهای ارتباطی انسان‌هاست. دین اسلام به عنوان دین کامل، به صله ارحام و رفت و آمد اقوام، سفارش‌های فراوانی کرده است. با تقویت و تعمیق ارتباط با اقوام، ضمن کاهش نیاز به ارتباطات مجازی، از فواید فراوان آن نیز بهره‌مند می‌شویم. امام موسی کاظم علیه السلام می‌فرماید: «صِلَةُ الْأَرْحَامِ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكُفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِيدُ فِي الرِّزْقِ وَ تُنْسِيُ فِي الْأَجَلِ»^{۲۵}؛ صله رحم خلق را نیکو و دست را باز و نفس را پاکیزه و روزی را زیاد کند و مرگ را پس اندازد. در روایت دیگری پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص) می‌فرماید:

«إِنَّ أَعْجَلَ الْخَيْرِ ثَوَاباً صِلَةُ الرَّحِمِ»^{۲۶}؛ همانا سریع‌ترین خیر از نظر ثواب که به انسان می‌رسد، صله رحم می‌باشد.

ارتباط با همسایگان و ارتباط با نزدیکان

یکی دیگر از آموزه‌های مترقی اسلام، ارتباط و رفت و آمد با مسلمانان است. پیامبر بزرگوار اسلام حضرت محمد (ص) می‌فرماید «اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ»^{۲۷}؛ رفت و آمد امت من بایکدیگر، رحمت است^{۲۸}». بنابر این روایت، رفت و آمدها موجب جلب رحمت الهی است و مسلماً در پرتو جلب رحمت الهی، برکات زیادی نهفته است. به عنوان مثال امام موسی کاظم علیه السلام می‌فرماید: «تَزَاوَرُوا فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ ذَلِكَ حَيَاةٌ لِأُمَّرِنَا رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أُمَّرِنَا»^{۲۹}؛ در خانه‌هایتان به دیدار یکدیگر بروید که این کار باعث حیات امر ماست، رحمت خدا بر آن بنده ای که امر ما (اهل بیت) را احیاء کند. به بیان دیگر حیات دینی ما نیز وابسته به احیاء سنت‌های حسنه ای مانند ارتباط نزدیکان و افراد مورد اطمینان است. از این رو به جد توصیه می‌شود که قسمتی از وقت خود را به رفت و آمد با برادران دینی خود اختصاص دهیم.

25 اصول کافی، ج 2، ص 153.

26 وسائل الشیعه، ج 21، ص 536.

27 وسائل الشیعه، ج 27، ص 141.

28 اختلاف در این روایت به معنای تضاد عقیده نیست، بلکه مانند آیه شریفه 6 سوره مبارکه یونس «إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ»، به معنای آمد و شد می‌باشد.

29 بحارالانوار، ج 2، ص 144.

فرزند آوری

فرزند آوری علاوه بر فواید معنوی مانند مباحثات پیامبر بزرگوار اسلام (در روز قیامت^{۳۰}، موجب کسب برکات مادی و دنیوی نیز می‌شود. وقتی تعداد فرزندان زیاد باشد، بچه‌ها با همدیگر بازی می‌کنند و شخصیت آن‌ها از جهات مختلف به خوبی رشد می‌کند. بازی و سرگرم شدن بچه‌ها با یکدیگر فواید بسیار زیادی دارد اما در موضوع بحث ما، موجب کاهش مراجعه بچه‌ها به فضای نامناسب مجازی اعم از سخت افزاری و نرم افزاری می‌شود.

بازی‌ها و تفریحات سالم

بازی و تفریحات سالم، علاوه بر جذابیت فراوان، از یک سو موجب مسرت و شادی افراد می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند زمینه‌های رشد معنوی، تقویت خلاقیت، پرورش جسم را فراهم کرده و نقاط ضعف و قوت کودکان را نشان دهند. بازی از نیازهای اساسی و اولیه کودکان می‌باشد که باید به شکل صحیح و واقعی به این نیاز پاسخ داد. دین اسلام به این مهم توجه فراوانی کرده، ضمن بیان اهمیت آن، شاخصه‌های آن را نیز بیان کرده است. پیامبر اعظم صلی‌الله علیه و آله در مورد بازی کردن می‌فرماید: *إِلْهُوَا وَالْعَبْوَا؛ فَإِنِّي أكرهُ أن يري في دِينِكُمْ غِلْظَةٌ*^{۳۱}؛ تفریح و بازی کنید؛ زیرا من خوش ندارم که در دین شما، سختی و خشونت دیده شود.» در سیره رسول خدا آمده است: *«كَانَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ يركَبَانِ ظَهْرَ النَّبِيِّ ص وَ يَقُولَانِ حَلْ حَلْ وَ يَقُولُ نِعْمَ الْجَمَلُ جَمَلَكُمَا؛* امام حسن و امام حسین علیهم السلام بر پشت مبارک پیامبر خدا (سوار می‌شدند و می‌گفتند: حرکت کن. رسول) اکرم هم می‌فرمود: *شتر شما خوب شتری است.*» همچنین آن حضرت در مورد شیوه بازی با کودکان نیز می‌فرماید: *«مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَ لَهُ»*^{۳۲}؛ هر کس را کودکی در کنار است باید با وی چون کودکان همبازی شود.» بنابراین والدین نباید مسائلی چون کمبود وقت و یا خستگی را بهانه قرار داده و بچه‌ها را از این موهبت محروم کنند.

داستان گویی

داستان گویی از روش‌های خوب تربیت دینی است بگونه‌ای که قرآن از این روش برای بیان مهم‌ترین و عالی‌ترین مفاهیم تربیتی استفاده می‌کند. در زمانهای نچندان دور، نقل داستان در خانواده‌ها خصوصاً توسط پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها به عنوان یک سنت اسلامی - ایرانی، هم

30 قال النبي 9: «تَنَاجَوْا تَكْتُمُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَوْ بِالسُّقْطِ؛ ازدواج کنید و بر نسل خود بیافزایید. بدرستی که من در روز قیامت بر

امت مسلمان خود مباحثات می‌کنم حتی اگر سقط شده باشد.»

31 نهج الفصاحه، ص 259.

32 وسائل الشیعة، ج 21، ص 486.

موجب سرگرمی کودکان می‌شد و هم با انتخاب داستان‌های مفید و هدفمند، روش تربیتی مناسبی برای کودکان به حساب می‌آمد. این سنت نیکو اکنون با ورود فناوری‌های نوین ارتباطی رو به فراموشی است. خانواده‌ها می‌توانند با احیاء این سنت حسنه، وقت فراغت کودکان را به خوبی پرکرده، صمیمیت را در خانواده افزایش دهند. به عنوان مثال کتاب کلیله و دمنه که هم اکنون با قلمی سلیس و روان بازنویسی شده، از جمله کتاب‌های جذاب و پندآموز برای چنین جلساتی می‌باشد. همچنین حافظ خوانی یکی از سنت‌های اصیل ایرانی بود که با احیاء آن، جایگزین خوبی برای استفاده نابجا از ابزارهای نوین ارتباطی یافته‌ایم.

رعایت مجموع موارد فوق، نیاز به ارتباط، گفتگو، تعامل و تبادل اطلاعات را به صورت حقیقی پاسخ می‌دهد و بعد اجتماعی بودن انسان را تقویت می‌نماید. در این صورت شاهد کاهش مراجعه کاربران به فضای مجازی خواهیم بود. زیرا نیاز به ارتباط و حضور در اجتماع، به صورت صحیح و حقیقی پاسخ داده شده است.

(ب) سخت‌افزار و نرم‌افزارهای بومی

وقتی از آسیب‌های فضای مجازی صحبت می‌شود، بلافاصله کاربران، سرویس‌های جایگزین را مطالبه می‌کنند. خصوصاً اگر مباحث پیرامون اینترنت، بازی‌های رایانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی مطرح و مسائل فرهنگی و امنیتی نیز جلو ویژه‌ای بیابد.

خوشبختانه هم اکنون جایگزین‌های مناسبی برای سرویس‌های غربی در داخل کشور وجود دارد که به اختصار برخی از آن‌ها را ذکر می‌کنیم:

ردیف	خدمات	خدمات خارجی	جایگزین ایرانی
1	شبکه اجتماعی	فیسبوک، تویتر و گوگل پلاس	افسران، کلوب و فیسنما
2	شبکه اجتماعی	اینستاگرام و فلیکر	ویسگون و لنزور
3	شبکه اجتماعی	یوتیوب و ویمنو	آپارات
4	برنامه ارتباطی	وایبر، واتس‌آپ و تلگرام	بیسفون و ساین
5	ایمیل	جیمیل و یاهو میل	چاپار، میهن میل و پست میل
6	موتور جستجو	گوگل، بینگ و یاهو	سلام و پارسی جو
7	مرورگر	موزیلا فایرفاکس، کروم و اپرا	ساین
8	پیام‌رسان	گوگل تاک و یاهو مسنجر	ایطاه، ال‌فورآی و آی‌تگ
9	آپلود و ذخیره	گوگل داکز و دراپ باکس	پیکو فایل و پرشین گیگ

		سازی	
نقشه ایران	گوگل مپ	نقشه	10
بلاگفا، میهن بلاگ و پرشین بلاگ	بلاگر	وبلاگ	11

نکته قابل توجه در مورد جایگزینی سرویس‌ها آن است که کاربران بیان می‌کنند سرویس‌های جایگزین بومی نباید امکانات و قابلیت‌های کمتری از سرویس غیر بومی داشته باشند و الا کاربران میل و رغبتی برای استفاده از این سرویس‌ها نخواهند داشت. در پاسخ ذکر دو نکته بسیار ضروری است:

الف) خدمات غیر بومی هم در ابتدا با کمبودها، اشکالات و نواقص زیادی عرضه شدند و به مرور زمان و با صبر و تحمل کاربران، نواقص رفع شده و رو به تکامل نهادند. این روند طبیعتاً باید برای برنامه‌های داخلی نیز طی شود.

ب) یکی از مباحث انحرافی که توسط رسانه‌ها به ذهن‌ها القاء شد، جایگزینی غیر عاقلانه است. به این معنا که هر خدمتی، صرف نظر از ذات، آثار و تبعات آن نیاز به جایگزین بومی از همان جنس دارد. مثلاً برای مقابله با سیگارهای آمریکایی، نیاز است یک جایگزین ایرانی از همان جنس برای آن در نظر گرفته و خودمان دست به تولید سیگار بزنیم! سیگار با تمام مضراتش اگر توسط خودمان هم ساخته شود، همان نتیجه را در بر دارد. در واقع خودمان با دست خودمان، خویشتن را به کشتن داده‌ایم در حالی که قرآن می‌فرماید: «وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»^{۳۳}؛ و خویشتن را به دست خویش به هلاکت میندازید».

به این مثال‌ها توجه بفرمایید:

- آیا عاقلانه است کودک خردسالی که با چاقوی خارجی بازی می‌کند، چاقو را از او گرفته و یک چاقوی ایرانی به او بدهیم؟
- کودک 11 ساله ای مبتلا به خود ارضایی است؛ چه چیز را باید جایگزین خود ارضایی او کنیم؟
- اسلام به عنوان دین برگزیده الهی، چه چیز را جایگزین شراب کرد؟

باید توجه کرد که گاهی جایگزین یک ابزار و یا سرویس نامناسب، از جنس همان ابزار نخواهد بود و گاهی ممکن است حتی ماهیتاً با اصل ابزار و یا سرویس متفاوت باشد. مثلاً وقتی از کودک چاقو را می‌گیریم به او عروسک و یا ماشین اسباب بازی می‌دهیم. سیگار را از فرد سیگاری گرفته ذهنیت وی را نسبت به سیگار عوض می‌کنیم و به او تنقلات می‌دهیم. برای فرد مبتلا به خود ارضایی در صورت رسیدن به شرایط مطلوب دینی ازدواج و در غیر این صورت با استفاده از روش‌های گوناگون وقت فراغتش را پُر کرده و بعد معنوی وی را تقویت می‌کنیم. در صدر اسلام، ازدواج موقت، به عنوان جایگزین شراب معرفی شد. در تمام مثال‌های فوق، ماهیت چیزی که به عنوان جایگزین معرفی شد، با اصل آن تفاوت ماهوی دارد. بنابراین جایگزین یک تبلت خارجی برای کودک و نوجوان تبلت ایرانی نیست. همچنین تنها با عنوان جذابی چون سیم کارت و یا تبلت دانش آموزی^{۳۴} نمی‌توان آسیب‌های آن را برای کودکان، نوجوانان و جوانان کاهش داد. بلکه بهتر است روند پیشنهادی ذیل برای سیمکارت طی شود:

- بچه‌ها تنها با شماره تلفن‌هایی که به تأیید والدین رسیده است، بتوانند تماس برقرار و یا دریافت کنند. مثل شماره تلفن والدین، اولیاء مدرسه، برخی از اقوام، چند تن از دوستان، پلیس، اورژانس و ...
- هر پیامکی که توسط بچه‌ها ارسال و یا دریافت می‌شود، یک نسخه از آن برای والدین نیز ارسال شود.
- سیم کارت به نام یکی از والدین باشد.

در این صورت خواهیم دید که آسیب‌های احتمالی بر اثر استفاده نادرست از سیم کارت، چقدر کاهش پیدا می‌کند.

7. اصل همراهی

اصل همراهی یکی از اصول مهم تربیتی مورد توجه قرآن است. انباء و اولیاء الهی همیشه همراه و مونس مردم بوده‌اند و همراه آنان زندگی می‌کردند؛ چه اینکه مردم دائماً در معرض تیرهای مسموم شیطان‌اند و نیازمند همراهی راهنما و هدایتگری هستند که آنان را به سوی خیر و صلاح ارشاد

34 سیم کارت‌هایی که به صورت رایگان در اختیار دانش آموزان قرار گرفت، خطراتش به مراتب بیشتر از دیگر سیمکارت‌ها است. زیرا این سیمکارت‌ها بی نام بوده و بستر مناسبی برای جرم و بزه به شمار می‌رود.

کند. از این رو امام هادی علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ الْأَرْضَ لَا تَخْلُو مِنْ حُجَّةٍ؛ زمین از حجت خدا خالی نمی‌ماند.»

در موضوع رسانه‌های نوین نیز فرزندان نیازمند همراهی والدین خود هنگام استفاده از آن می‌باشند تا بتوانند از راهنمایی‌ها و هدایتگری‌های والدین در شوره زار امپراطوری رسانه ای غرب با کمترین آسیب‌ها مواجه شوند و صدمه ببینند. از این روی در کشورهایی که مردم از سواد رسانه‌ای برخوردارند، غالب والدین، فرزندان خود را در هنگام بهره‌گیری از رسانه‌های دیجیتال همراهی می‌کنند.

این مشارکت و همراهی به دو صورت است:

الف) حضور فیزیکی فعال

یعنی والدین هنگام استفاده فرزندان از فضای مجازی خصوصاً بخش رسانه ای آن، در کنارشان حضور داشته و یا حداقل فعالیت فرزندان برای والدین قابل رویت است. به‌عنوان نمونه 89٪ والدین هنگام بازی در کنار فرزندان خود می‌نشینند. صرف حضور والدین در کنار فرزندان موجب کاهش بسیاری از آسیب‌های رسانه‌های نوین می‌شود.

ب) مشارکت

یعنی والدین نیز همانند فرزندان و همراه آنان از فضای مجازی استفاده کنند. به عنوان مثال در کشورهای یاد شده 47٪ والدین با فرزندان خود بازی‌های رایانه‌ای می‌کنند. فایده این نوع همراهی آن است که اگر در حین استفاده از رسانه‌های نوین با مطالب نامناسبی مواجه شوند، می‌توانند با استفاده از روش‌های گوناگون، آسیب‌های آن را به حداقل ممکن برسانند. مثلاً با ارائه توضیحاتی نسبت به رفع تصورات نامناسب فرزندان خود نسبت به یک پویانمایی و یا بازی اقدام نمایند.

8. اصل ایمن‌سازی

از مهم‌ترین نگرانی‌های والدین نسبت به مسائل مربوط به فضای مجازی فرزندان، این است که اگر ما با استفاده از روش‌های گوناگون بتوانیم فرزندانمان را در خانه‌ها کنترل کنیم، باز هم از آسیب‌های اجتماعی مصون نیستند. مثلاً نوجوان می‌تواند در بیرون از خانه توسط تبلت دوستانش به مطالب غیر اخلاقی دسترسی داشته باشد. با چه روش‌هایی می‌توان با این نگرانی را کاهش داد.

اصل ایمن سازی، پاسخی به نگرانی خانواده‌ها در این زمینه است. اگر خانواده‌ها به این اصل و راهکارهای آن به صورت ویژه توجه کنند و اهتمام ویژه ای به اجرایی کردن راهکارها، فرزندان خود را داشته باشند، بسیاری از نگرانی‌های آنان مرتفع خواهد شد.

مهم‌ترین راهکارای ایمن سازی فرزندان در برابر آسیب‌های خارج از کنترل والدین عبارت‌اند از:

الف: برقراری پیوند عاطفی فرزندان با نماز

«إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ^{۳۵}؛ نماز از فحشاء و منکرات جلوگیری می‌کند» و درجایی دیگر ضایع کردن نماز را مقدمه پیروی از شهوات و فرورفتن در منجلاب گرفتاری‌ها می‌داند: «فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ^{۳۶}؛ بعد از آنان نسلی جایگزین [آنان] شد که نماز را ضایع کردند و از شهوات پیروی نمودند»

ب: برقراری پیوند عاطفی با مراکز دینی

در صورتی که والدین فرزندان خود را با مراکز دینی و ارزشی آشنا نموده و پیوند عاطفی بین فرزند خود و آن مرکز برقرار نمایند، آنان را از بسیاری از مشکلات و آسیب‌های احتمالی مصون نگه داشته‌اند. مسجد، حسینیه، دارالقرآن، پایگاه‌های بسیج و ... مراکز بسیار مؤثر در تربیت دینی کودکان، نوجوانان و جوانان هستند. این نکته را نباید فراموش کنیم که ما در مقابل فرزندانمان مسئولیت داریم.

ج: تقویت حیا

تقویت حیا در فرزندان از دیگر راهکارهای مفید در این زمینه است. زیرا حیا از یک سو مانع انجام نابهنجاری‌های گوناگون می‌شود. همانگونه که امام علی علیه السلام می‌فرماید: «الحیاءُ یُصْنَدُ عَنْ فِعْلِ الْقَبِيحِ^{۳۷}؛ حیا و شرم، مانع زشت کاری می‌رود.» و از سوی دیگر دریچه ای برای حرکت به سوی خوبی‌ها و زیبایی‌ها در مقابل افراد می‌گشاید. امیر بیان امام علی علیه السلام می‌فرماید: «الحیاءُ سَبَبٌ إِلَى كُلِّ جَمِيلٍ^{۳۸}؛ حیا و شرم، وسیله رسیدن به هر زیبایی است.»

د: تقویت بینش و بصیرت

بینش و بصیرت از جمله ضروریات اولیه در زندگی بشری است. زیرا آنکه از چنین خیری بی بهره باشد، احتمال گمراهی‌اش بسیار زیاد است. امام صادق علیه السلام در روایتی زیبا

35 سوره مبارکه عنکبوت، آیه 45

36 مریم/59

37 غررالحکم و دررالکلم، ص 74

38 بحار الانوار، ج 74، ص 211

می‌فرماید: «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا»^{۳۹}؛ هر که بدون بصیرت عمل کند مانند کسی است که بیراهه می‌رود هر چند شتاب کند از هدف دورتر گردد». برای افزایش بصیرت فرزندان در رابطه با فضای مجازی می‌توان از دو روش زیر بهره گرفت:

- طرح پرسش‌های کلیدی و تفکر برانگیز: برخی پرسش‌ها در مورد فضای مجازی و کارکرد رسانه ای آن تفکر برانگیز بوده و موجب می‌شود فرزندان میزان آگاهی‌شان نسبت به این مسائل بسیار بالا برود. مثلاً از فرزندان خود پرسید چرا کشور ما در همه زمینه‌ها تحریم می‌شود اما در دریافت کانال‌های ماهواره، شبکه‌های اجتماعی، اینترنت، تلفن همراه هوشمند و ... تحریم نمی‌شود؟
- طرح شبهات و کمک به پاسخگویی فرزندان: خوب است والدین شبهاتی را در زمینه فضای مجازی با فرزندان خود مطرح نموده و به صورت مدافع شبهه در این بحث وارد شوند و نظر فرزندان خود را در این زمینه مطالبه نمایند. مثلاً بگویند «به نظر می‌رسد تنها با تکیه بر فرهنگ‌سازی می‌توان بر مشکلات فضای مجازی فائق آمد و نیازی به نظارت حاکمیتی و پالایش کردن محتوای نامناسب از طرف مسئولان امر نیست.» سپس نظر فرزند خود را در این مورد جویا شود. مثال دوم اینکه به فرزند خو بگویند «ظاهراً والدین می‌توانند با خرید تبلت برای فرزند خردسال خود قبل از اینکه در دست دیگران ببیند و عقده‌ای شود! او را از آسیب‌های این ابزار در خارج از خانه هم حفظ نمایند.» والدین باید با ظرافت فراوان فرزندان را حین پاسخگویی، به سوی پاسخ مناسب راهنمایی کنند تا پاسخ مطلوب را نهایتاً از زبان او بشنوند و نه از زبان خودشان.

و: کرامت بخشی و شخصیت دهی

کرامت نفس و داشتن شخصیت محکم یکی از راهکارهای مصون‌سازی فرزندان در مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی است. امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ هَانَتْ عَلَيْهِ [شَهْوَتُهُ] شَهْوَاتُهُ»⁴⁰؛ هر که خود را بزرگواری دید شهوت‌هایش در دیده وی خوار گردید». با جملاتی مانند تو شیعه امام علی علیه‌السلام هستی و ارزش و جایگاه ویژه‌ای نزد خداوند متعال داری، تو با بقیه فرق داری و آینده درخشانی در انتظار توست و ... شخصیت دینی،

39 اصول کافی، ج 1، ص 43.

40 نهج البلاغه، ص 555.

فردی، اجتماعی و ملی او را تقویت نمایید و از هر عملی که موجب شود فرزندان ضعیف النفس، بی شخصیت، حقیر و کوچک شوند، به شدت پرهیز کنند.

ن: عینی سازی عاقبت گناه

عینی سازی عاقبت کارهای ناپسند، از دیگر راه‌های مصون‌سازی و خودکنترلی فرزندان است. والدین باید با استفاده از روش‌های گوناگون، اخبار و اطلاعات آگاهی‌دهنده‌ای را نسبت به آسیب‌های فضای مجازی و عاقبت استفاده نامناسب از آن را به فرزندان خود برسانند. اینکه دختری به واسطه استفاده نامناسب از شبکه‌های اجتماعی تنها پس از دوهفته استفاده در خانه ای تنها در مقابل 8 مرد قرار می‌گیرد و اتفاقات بسیار ناگواری برایش پیش می‌آید، از آسیب‌هایی است که یکبار تجربه آن نیز غیر قابل جبران است. پیشنهاد مطالعه کتاب و یا وب‌سایت خوب در این زمینه می‌تواند یکی از راهکارهای رسیدن به هدف فوق باشد.⁴¹ اگر فرزندان ما آثار گناه را بدانند کمتر گناه می‌کنند.

این دنیا مجهز به دوربین مدار بسته الهی است:

والدین باید به فرزندان بیاموزند که تمام اعمال ما توسط خدا و خوبانش دیده می‌شود. همچنان که قرآن کریم می‌فرماید: «وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلَىٰ عَالَمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ⁴²؛ بگو: عمل کنید به زودی خدا و پیامبرش و مؤمنان اعمال شما را خواهند دید، و به زودی به سوی دانای نهان و آشکار بازگردانده می‌شوید، پس شما را به آنچه همواره انجام می‌دادید، آگاه می‌کند.» جمله معروف حضرت امام خمینی ره که فرمود «عالم محضر خداست در محضر خدا معصیت نکنید» ذیل همین راهکار می‌گنجد. بهتر است والدین بعد مهدویت را برای نیل به این مقصود در فرزندان خود تقویت نمایند. یعنی این نکته را به طرق گوناگون و با بیانی شیوا و نرم در کودکان و نوجوانان نهادینه شود که اعمال آنان همه هفته و همه روزه به اطلاع امام زمان عج خواهد رسید. نکته بسیار مهم دیگر در این زمینه عبارت است از اینکه نوجوانان و جوانان باید بدانند که چشم و گوش و همه اعضاء و جوارح ما مسئولیت دارند و درباره نوع استفاده از آنها بازخواست می‌شویم. «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ

41. قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ؛ بگو: «در روی زمین سیر کنید و ببینید عاقبت کار مجرمان به کجا رسید!».

وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا⁴³؛ دنبال چیزی را که بدان علم نداری مگیر که گوش و چشم و دل در باره همه این‌ها روزی مورد بازخواست قرار خواهی گرفت.»

ر: نظارت غیر مستقیم و مستقیم بر دوستان

والدین باید رفت‌وآمد و دوستان فرزندان خود را به‌صورت غیرمستقیم و گاهی مستقیم کنترل و نظارت نمایند. دوست و هم‌نشین تأثیر زیادی بر انسان می‌گذارد. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ وَ قَرِينِهِ⁴⁴؛ انسان پیرو دین و آئین دوست و هم‌نشین خود می‌باشد.» در سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام ملاحظه می‌شود که حتی گاهی مستقیماً در انتخاب دوست فرزندانشان دخالت می‌کردند. (امام صادق علیهم‌السلام و دوست فرزندان اسماعیل). بنابراین فرزندان را تشویق به داشتن دوستانی خوب کرده و از آمدن دوست ناباب نهي مستقیم و غیرمستقیم نمایند.

ز: طرح مسئله و دریافت پاسخ از فرزندان

یکی از روش‌های ایمن‌سازی فرزندان طرح مسئله برای آنان و کمک گرفتن از ایشان است. مثلاً والدین از فرزندان خود بپرسند: «شخصی را می‌شناسند که به علت ناآشنایی با فضای مجازی دچار افت شدید تحصیلی شده است. به نظر شما چرا افراد زیادی دچار این مشکل شده‌اند و راه‌حل آن چیست؟». شنیدن پاسخ مسئله از فرزندان و مرور راهکارها با آنان زمینه درونی‌سازی راهکارها را فراهم آورده و بستر پذیرش توصیه‌های تکمیلی والدین در آنان را بیشتر می‌کند.

ی: درخواست از مسئولین

خوب است از فرزندان خواسته شود مشکلات موجود در فضای مجازی و راهکارهای مقابله با آن را در قالب یک نامه (به‌عنوان مثال)، با همراهی والدین، برای مسئولین ذی‌ربط نوشته و به طرق گوناگون به آنان برسانند. مثلاً نامه‌ای به سایت وزارت ارتباطات و یا شورای عالی فضای مجازی ارسال نمایند. در این صورت هم برای فرزند خود ارزش و اعتبار خاصی را قائل شده‌ایم و هم به‌صورت غیرمستقیم راهکارها را به او القاء نموده‌ایم.

9. اصل تدریج و استمرار

کار تربیتی و فرهنگی باید سه شاخصه مهم داشته باشد. اول مطابق با اصول و قواعد صحیح اسلامی باشد که این مورد در اصل حاکمیت قانون بیان شد. دوم به تدریج انجام پذیرد و

سوم به صورت مستمر و دائمی باشد. اصل تدریج و استمرار از مهم‌ترین اصول مدیریت رسانه دینی در خانواده است. بگونه ای که حتی برای اجرای تمام اصول باید اصل تدریج و استمرار را مورد عنایت قرار داد. حذف رفتار و عادات نامناسب و نابهنجار و جایگزینی آن هنجارهای مورد تأیید شرع و فرهنگ حاکم بر کشور، به ندرت به صورت یک‌باره و ناگهانی اتفاق می‌افتد. با نگاهی به روند تربیتی قرآن در صدر اسلام در می‌یابیم که ابتدا ذهنیت افراد نسبت به رفتار نامناسب در قالب بیان اصول دین اصلاح می‌شود و سپس میل افراد به آن رفتار نامناسب تغییر می‌یابد و از کرده خویش پشیمان می‌شود و در انتها رفتار نو در قالب ترک عمل و یا انجام عملی جایگزین شکل می‌پذیرد. به عنوان مثال قرآن برای تحریم شراب طی 4 گام و به تدریج، تازه مسلمانان را از این عمل بازمی‌دارد.

در گام اول بیان می‌کند که برخی از مردم از نخل‌ها و درختان انگور شراب تهیه می‌کنند در حالی که می‌شود به جای آن رزق نیکو از درختان یادشده به دست آورد.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ⁴⁵؛ و از میوه‌های نخل‌ها و تاک‌ها شرابی مستی‌آور و رزقی نیکو به دست می‌آورید، و خردمندان را در این عبرتی است.

قرآن در این مرحله تصریح می‌کند از انگور و خرما می‌توان هم استفاده خوب کرد و هم استفاده نامناسب. استفاده خوب آن را به رزق نیکو و استفاده نامناسب آن را به شراب مستی‌آور تعبیر می‌کند.

در گام دوم در قالب پرسش و پاسخ ضمن تصریح به وجود منفعت در شراب برای مردم، گناه و آسیب‌های آن را بیشتر از منافع آن می‌داند.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا⁴⁶؛ تو را از شراب و قمار می‌پرسند. بگو: در آن دو گناهی بزرگ و سودهایی است برای مردم. و گناهشان از سودشان بیشتر است.

⁴⁵ سوره مبارکه نحل، آیه 67.

⁴⁶ سوره مبارکه بقره، آیه 219.

در این مرحله ذهنیت مردم در مورد سودآوری حداکثری شراب نسبت به ضررهای آن عوض می‌کند و بیان می‌دارد که برخلاف تصور اولیه، ضررهای شراب بیش از منافع آن است.

در گام سوم خداوند متعال از اینکه کسی حین مستی نماز بخواند نهی می‌فرماید

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ⁴⁷؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، آن گاه که مست هستید گرد نماز مگردید تا بدانید که چه می‌گویید

و شراب را به صورت کلی حرام نمی‌کند اما با به نحوی با تحریک احساس می‌فرماید کسی که مست است حق صحبت کردن با من را ندارد و نمی‌تواند با خالق خود ارتباط برقرار کند. خصوصاً اینکه بر خلاف دو آیه قبل، با یا ای‌ها الذین آمنوا آیه را شروع می‌کند که به نحوی تحریک احساس محسوب می‌شود.

در گام نهایی خداوند متعال، شراب، قمار، بت و شرطبندی را عملی شیطانی و پلید دانسته و همه آن‌ها را تحریم می‌کند.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ⁴⁸؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، شراب و قمار و بت‌ها و گرویندی با تیرها پلیدی و کار شیطان است، از آن اجتناب کنید تا رستگار شوید.

آیات قرآن به خوبی سیر تدریجی در تحریم چیزی که مردم وابستگی زیادی به آن دارد را رعایت کرده و روش تربیتی مبتنی بر تدریج و استمرار را به ما می‌آموزد.

در رابطه با مسائل مربوط به فضای نیز نمی‌توان رفتارهای نامناسبی همچون وابستگی و اتلاف وقت به ابزارها و روش‌های ارتباطی، استفاده غیر اخلاقی، دامن زدن به شایعات، غفلت از خدا، خود و اطرافیان و ... را نمی‌توان به راحتی و ظرف چند روز اصلاح کرد. بلکه به صورت تدریجی همراه با استمرار، ضمن کاهش وابستگی و دلبستگی به فضای مجازی، استفاده نامناسب آن را با عنایت به مطالب پیش گفته، به استفاده مطلوب تبدیل نمود.

⁴⁷ سوره مبارکه نساء، آیه 43.

⁴⁸ سوره مبارکه مائده، آیه 90.

والدین باید در اجرای اصول فوق از خود اقتدار نشان داده و در مقابل خواسته‌های نابجای فرزندان از خود ضعف نشان ندهند و عقب نشینی نکنند. اما این اقتدار به معنای تندخویی، توهین، تحقیر و خشونت نیست. بلکه باید همراه صمیمیت، مهربانی و دلسوزی باشد. به عبارت دیگر درست است که والدین اصول مهم تربیتی را زیر پا نمی‌گذارند اما با چاشنی اعتماد، مهربانی و محبت به فرزندشان می‌فهماند که چون دوستشان دارند در مقابل خواسته آن‌ها می‌ایستند. مثلاً در یک فضای صمیمی با جوان خود به می‌گویند این تلفن همراه امانتی است از جانب من به شما. من راه صحیح استفاده از این ابزار را برای شما بیان می‌کنم و آسیب‌ها و خطرات ناشی از استفاده نادرست را نیز متذکر می‌شوم. از آنجایی که موفقیت‌های شما، آرزوی من است دوست ندارم آینده‌ات به علت آسیب‌های این ابزار تباه شود. نمی‌توانم دائم شما را کنترل کنم اما به شما اعتماد دارم که از این ابزار صحیح استفاده می‌کنی و از شما می‌خواهم شما هم به من اعتماد کنی و حرف‌هایم را بپذیری تا بتوانیم آینده‌ای درخشان را ترسیم کنیم. بنابراین داشتن آرامش و وقار در این زمینه بسیار لازم و ضروری است. رسول خدا صلی الله علیه وآله می‌فرماید: «عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ؛ بر شما باد آرامش و وقار.»

برای اجرا کردن این اصل و توجه دادن فرزندان به این نکته که ایستادگی والدین در مقابل خواسته آن‌ها، از روی دلسوزی و شفقت است، لازم است والدین به موارد ذیل توجه ویژه داشته باشند:

- اگر با استفاده نامناسب فرزندان از این ابزار مواجه شدید به هیچ عنوان بچه‌ها را تحقیر نکرده و به آنان توهین نکنید. بلکه تنها ماهیت استفاده نادرست را زشت بشمارید. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا تُحَقِّرَنَّ أَحَدًا مِّنَ الْمُسْلِمِينَ فَإِنَّ صَغِيرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ كَبِيرٌ؛ نباید کسی از مسلمانان را کوچک شماری، زیرا کوچک آن‌ها نزد خدا بزرگ است.» اگر فرزندان شخصیتشان خرد شود و تحقیر شوند، در این صورت احتمال لغزش‌های بعدی آن‌ها بسیار زیاد خواهد شد. «مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَأْمَنُ شَرَّهُ؛ هر که برای خود شخصیت و ارزشی قائل نشود از گزند او خاطر جمع مباش.» دشمن نیز در تمام

برنامه‌های جنگ نرم خود، به دنبال گرفتن هویت و شخصیت افراد و تبدیل آنان به اشخاصی حقیر و بی شخصیت می‌باشد.

بنابراین، والدین به جای تحقیر شخصیت بچه‌ها، عمل ناپسند آنان را زشت بشمارند و بین عمل و شخص انجام دهنده آن عمل، تفاوت قائل باشند.

- پرهیز از تندخویی و خشم: در تمام مراحل تربیتی رسانه دینی، از خشونت‌های نابجا و بی‌هنگام به شدت پرهیز شود. امام علی علیه‌السلام در این زمینه می‌فرماید: «لِنَكُنْ شِيْمَتَكَ الْوَقَارَ، فَمَنْ كَثُرَ خُرْقُهُ اسْتُرِذِلَ»؛ باید که خصلت تو وقار باشد زیرا هر که تندی و درشتی او زیاد باشد، پست و زبون شمرده شود.

- نیاز نیست برای هر بهره‌گیری نادرست از فضای مجازی، فرزندان مورد ملامت و سرزنش قرار گیرند. مثلاً اگر به صورت ناخواسته با متنی نامناسب مواجه شدند نباید سرزنش شوند زیرا آن حس اعتماد به والدین و دلسوز بودن او نزد بچه‌ها از بین می‌رود. امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «مَا كُلُّ مَفْتُونٍ يِعَاتَبُ^۱؛ هر فریب خورده ای را نمی‌شود سرزنش کرد.»

- نکته پایانی اینکه گاهی در مراحل تربیتی فرزند نیاز است که به علت استفاده نابجا از ابزارهای نوین رسانه ای، مورد ملامت و سرزنش قرار گیرد اما باید این نکته را مد نظر داشت که به هیچ عنوان در ملامت و سرزنش کردن فرزندان زیاده روی نشود. امیر بنان و بیان می‌فرماید: «وَ الْإِفْرَاطُ فِي الْمَلَامَةِ يَشْبُ نِيرَانَ اللَّجَاجِ^۲؛ زیاده‌روی در ملامت آتش لجاجت را برافروزد.»

• وماتوفیقی الا بالله العلی العظیم

موفق ، با نشاط، خوشبخت و سعادتمند باشید.

مرکز مشاوره جامعه الزهرا (س)

اسفند 1398

50 تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص 436.

51 نهج البلاغه، حکمت 15.

52 تحف العقول، ص 84.